

La Dictadura de Primo de Rivera (1923-30).

Entre 1923 i 1930 té lloc la segona etapa del regnat d'Alfons XIII, marcat per la substitució del sistema de Restauració, per una dictadura militar encapçalada pel general Miguel Primo de Rivera. L'adveniment de la Dictadura de Primo de Rivera s'ha d'entendre en un marc en què el sistema parlamentari havia arribat a un grau extrem de desprestigi. La inestabilitat governamental accentuada des de la crisi de 1917 (assemblea de parlamentaris, juntes de defensa, vaga general), el problema del Marroc (desastre d'Annual, 1921) i el deteriorament de l'ordre públic produït per un violent conflicte social (sobretot a Barcelona) havien enfonsat la credibilitat del sistema polític i agreujat les seves tensions internes. D'aquesta manera, els sectors més conservadors de la societat espanyola es mostraren obertament favorables a una solució de força que sortís de la legalitat constitucional i permetés la formació d'un govern autoritari i centralista que solucionés els problemes de l'ordre públic, la inestabilitat política i la Guerra del Marroc. La solució dictatorial tingué inicialment alguns èxits evidents, però aviat anirà perdent suport popular. Es poden distingir **dues grans fases**: el directori militar (1923-25) i el Directori civil (1925-30), en què s'intentà dur a terme una institucionalització del règim. La Dictadura de Primo de Rivera abastarà fins el gener de 1930, donant pas als governs de **Berenguer i Aznar** (1930-31) que desembocaran finalment en la proclamació de la II República (abril de 1931).

1. El cop d'Estat.

Des del començament de 1923 sovintejaren els rumors sobre la imminència d'un cop d'Estat i des de diversos sectors es promogué de manera clara la necessitat que algun militar (Weyler, Aguilera...) es fes amb el poder o que el mateix rei interrompés la normalitat constitucional nomenant un govern militar. Finalment, **el 13 de setembre** de 1923 el capità general de Catalunya, **Miguel Primo de Rivera** proclamà l'estat de guerra. Primo de Rivera publicà un manifest adreçat "al país y al ejército" en què acusava els polítics de tenir segrestada la voluntat del país i feia una crida a la regeneració. El rei Alfons XIII es negà a destituir els sublevats i encarregà el govern a Primo de Rivera, qui dissolgué les Corts, suspengué la Constitució de 1876, i formà un directori militar. El mateix govern liberal de **García Prieto** acceptà el cop d'Estat i una bona part de l'opinió pública –principalment, però no de manera exclusiva, sectors conservadors i empresarials- li donà suport amb entusiasme. Els mateixos sectors republicans i obrers adoptaren una actitud de passivitat motivada pel desprestigi del règim enderrocat i pel fet de que d'un bon començament el cop d'Estat no propugnava la permanència indefinida de l'exèrcit en el poder, sinó que fou presentat com una solució temporal per regenerar la vida política. D'altra banda, la repressió practicada pel nou règim fou relativament modesta i es canalitzà preferentment contra els sectors més radicals del moviment obrer (la CNT i el PCE), mentre que els socialistes del PSOE i l'UGT foren tractats amb una certa benevolència.

2. El directori militar (setembre de 1923-desembre de 1925).

La ideologia que impulsà el cop d'Estat de Primo de Rivera era una mescla d'autoritarisme militarista, regeneracionisme i paternalisme. Menyspreava els polítics professionals i el liberalisme parlamentari, i rebutjava el catalanisme al que titllava de separatista. Encara que el dictador tenia una clara simpatia pel règim feixista implantat a Itàlia per Mussolini, la seva dictadura s'allunyava del totalitarisme feixista i presentava unes característiques molt diferents (era més tolerant amb l'oposició, no intentava controlar tots

els àmbits de la societat), tot i que amb el temps s'aproximarà al model italià.

1r. Persecució del caciquisme. En consonància amb el seu proclamat regeneracionisme, el govern de Primo de Rivera intentà en un primer moment (1923-24) lluitar contra les xarxes d'influència existents a nivell local. Així, foren dissolts tots els ajuntaments i diputacions provincials –substituïts per delegats governatius, molts d'ells militars- i denunciats els casos de corrupció. L'eficàcia d'aquesta mesura fou molt relativa (en realitat es generà un nou caciquisme controlat per les noves autoritats).

2n. Reformes legislatives. Cal destacar l'aprovació d'un Estatut Municipal (1924) –seguit d'un Estatut Provincial (1925)-, elaborat pel director general d'administració local José Calvo Sotelo, de caràcter descentralitzador i que atorgava el vot a les dones cap de família (de tota manera, no s'aplicà, perquè no s'arribaren a convocar eleccions). També s'intentà dur a terme una reforma de la llei electoral que reconegués el vot femení a les eleccions parlamentàries i establís el sistema proporcional per a l'elecció dels diputats, però no es dugué a la pràctica..

3r. Fundació de la Unió Patriòtica. El 1924 Primo de Rivera promogué la Unió Patriòtica, que era un moviment polític que reunia principalment sectors conservadors que donaven suport al règim. Tot i que la Unió Patriòtica controlà una gran part dels càrrecs públics en els diversos nivells de l'administració, no funcionà com un partit únic a l'estil feixista, sinó més aviat com una entitat circumstancial i oportunista lligada estretament a l'administració. De fet, els altres partits polítics no foren formalment dissolts, encara que molts d'ells desaparegueren. D'altra banda, la Unió Patriòtica, malgrat el seu teòric regeneracionisme, generà un nou caciquisme.

4t. La repressió contra el catalanisme. En un principi semblava que el cop de Primo de Rivera podia compartir alguns objectius amb els sectors moderats del catalanisme, bàsicament la voluntat regeneracionista. De fet, alguns sectors de la Lliga Regionalista li donaren suport i durant els primers mesos de la Dictadura es parlà de la possibilitat d'una configuració regionalista de l'Estat espanyol que suprimís les províncies. En realitat, però, el govern de Primo de Rivera adoptà una política marcadament centralista i anticatalanista: fou prohibida la utilització pública del català, perseguides les institucions culturals catalanes i manifestacions culturals com els jocs florals, i suprimida la Mancomunitat de Catalunya (1925). Aquesta política provocà una radicalització del catalanisme, dins el qual un sector independentista –encapçalat per Estat Català i Francesc Macià- adoptà la via insurreccional. La persecució contra el nacionalisme perifèric duta a terme per la Dictadura fomentà a la llarga un creixement d'aquest.

5è. L'ordre públic. El nou règim es proposà restablir l'ordre públic, fet lògic atès que el seu deteriorament –a causa de l'increment de les lluites socials des de 1917- havia estat un dels principals motius del cop d'Estat. El nomenament de militars com a governadors civils i la implantació de l'estat de guerra permeteren trencar ràpidament amb l'onada d'atemptats, vagues i protestes obreres que havia caracteritzat els darrers temps de la Restauració a Barcelona. La repressió se centrà bàsicament en la CNT i el PCE. A més a més, el Somatent –milícia civil catalana que havia estat utilitzada en els anys anteriors per fer front als problemes d'ordre públic- fou estès al conjunt de l'Estat.

6è. El problema del Marroc i la política exterior. Un dels principals èxits de la Dictadura de Primo de Rivera fou el domini de la situació al Marroc, atès que la marxa desastrosa de la guerra tenia repercussions negatives en gairebé tots els aspectes de la vida política. Tot i que abans de 1923 Primo de Rivera era partidari de l'abandonament del Protectorat, una vegada arribat al poder es va veure obligat a canviar de

posició. El 1924-25, Abd-el-Krim llançà una nova ofensiva que provocà una nova derrota espanyola, però cometé l'error d'atacar també el territori sota protectorat francès.

Aquest fet facilità la col·laboració entre França i Espanya que es concretà en el desembarcament d'Alhucemas (setembre de 1925) que tingué resultats immediats. El 1926 Abd-el-Krim es va rendir. Des de 1927 Marroc deixà de ser un problema per als governants espanyols. D'altra banda, Primo de Rivera va interrompre les investigacions pel desastre d'Annual (expedient Picasso).

3. El directori civil (desembre 1925-gener 1930).

Els èxits de la Dictadura, sobretot en la resolució de la qüestió del Marroc, motivaren a Primo de Rivera a preparar una perpetuació del règim, que fins aleshores havia estat presentat com una solució provisional al problema de l'ordre públic. El desembre de 1925, el directori militar fou substituït per un directori civil. El 1926 celebrà un plebiscit per demostrar el suport popular amb què comptava. El 1927 convocà una **assemblea nacional consultiva**, integrada per membres, designats pel govern o representaven a corporacions de l'Estat (ajuntaments, diputacions provincials, cambres de comerç, col·legis professionals, etc.). La principal funció d'aquesta assemblea fou l'elaboració d'una nova constitució. De caràcter autoritari, el projecte de constitució limitava els drets individuals, establia una única cambra parlamentària integrada per diputats elegits per sufragi universal, d'elecció corporativa, i de designació real, i atorgava àmplies atribucions a la Corona. Aquesta darrera circumstància no agradà al dictador i fou una de les causes del fracàs del projecte.

La política econòmica i social.

La Dictadura de Primo de Rivera basà la seva propaganda en els seus èxits econòmics. Cal tenir en compte, de tota manera, que aquests es varen veure afavorits per una conjuntura internacional molt expansiva ("feliços anys vint"). Els trets característics de la política econòmica del règim són:

1r. **Intervencionisme estatal.** Mitjançant la intervenció de l'Estat en l'economia i l'augment de la despesa pública es volgué impulsar la producció i la modernització de les infraestructures. Es crearen monopolis estatals com CAMPSA. A més, es refermà el proteccionisme. 2n. **Promoció de la indústria**, que era regulada per un Consell d'Economia Nacional. 3r. **Realització de nombroses obres públiques**, com carreteres i obres hidràuliques. 4t **La política financera** fou molt deficient, es basà en l'emissió de deute públic i rebutjà l'adopció de reformes fiscals que haguessin permès fer front a l'important augment de les despeses estatals. Per aquest motiu, s'incrementà el dèficit fiscal. 5è. **Quant a la política fiscal**, el règim adoptà algunes reformes socials de caràcter paternalista es promulgà un codi de treball (1926), s'aprovaren assegurances per a la maternitat i subsidis per a les famílies nombroses.

La política social va venir marcada per la creació d'organismes corporatius per tal de garantir les relacions entre empresaris i treballadors. Es creen comitès paritaris, integrats per un nombre igual de vocals obrers i empresarials, en els quals es regulaven les condicions laborals. Es de destacar la participació dels socialistes.

L'oposició al règim de Primo de Rivera fou escassa en un principi, si bé paral·lelament a la institucionalització del règim hi hagué un creixement de les forces que lluitaven contra la dictadura. Cal tenir en compte que el règim es presentà inicialment com una solució temporal i que la repressió que practicà contra els opositors fou molt moderada; els partits polítics no foren prohibits i, fins i tot, la censura de premsa era relativament suau. Entre els principals sectors d'oposició podem distingir:

a) El moviment obrer. Sorprenentment, en un principi no representà un problema greu per a Primo de Rivera. La sensació d'autoritat, el cansament per un llarg període de lluites socials, la millora de la situació econòmica i l'habilitat del dictador per dividir el sindicalisme són factors que expliquen l'escassa conflictivitat social viscuda en aquests anys: el nombre de vagues es reduí dràsticament i els atemptats gairebé desaparegueren. Cal distingir, de tota manera, entre l'actitud de l'UGT i el PSOE i la dels anarcosindicalistes i comunistes. L'UGT i el PSOE reberen un tracte molt benèvol per part del dictador, que intentà aconseguir el seu suport, fet que provocà una divisió interna dins el moviment socialista entre els partidaris de col·laborar amb el règim (Besteiro, Largo Caballero) i els que s'hi oposaven (Prieto, Fernando de los Ríos). De fet, aquesta col·laboració existí fins al final de la dictadura. La CNT, en canvi, fou objecte d'una més gran pressió per part del règim, però la crisi d'aquest sindicat es degué principalment als seus enfrontaments interns entre els sectors pròpiament anarquistes –que el 1927 fundaren a València la Federació Anarquista Ibèrica (**FAI**)- i els més moderats (encapçalats per Àngel Pestaña). El PCE, finalment, desaparegué pràcticament.

b) Els republicans. Inicialment tingueren una activitat molt reduïda. El 1926 es creà l'Aliança Republicana, que integrava diversos grups com el Partit Republicà Radical (Lerroux) i els Grups d'Acció Republicana (Manuel Azaña).

c) Els nacionalistes catalans radicals. Representats pel grup independentista Estat Català (dirigit per Francesc Macià), reaccionaren a la política anticatalana de Primo de Rivera amb accions armades, com un intent d'atemptat contra el rei (complot de Garraf, 1925) i un projecte d'invasió de Catalunya des de França (Prats de Molló, 1926).

d) Una part de l'exèrcit. Si bé la gran majoria de militars donaren suport al règim, un petit sector manifestà dissensions per raons personals, polítiques o professionals (sobretot l'artilleria). El juny de 1926 tingué lloc una conspiració encapçalada per general mallorquí Valerià Weyler, que fracassà ("Sanjuanada").

e) Els intel·lectuals i els estudiants. Els intel·lectuals, tot i que eren un grup petit, tenien una certa influència social. Si en un principi mantingueren una actitud d'expectació davant la dictadura, aviat se'n distanciaren. Destacà el cas d'Unamuno, que des de 1924 esdevingué un dels principals símbols de la protesta. Els estudiants es mobilitzaren contra el règim a partir de 1929, en protesta per una llei de reforma universitària.

4. El final de la dictadura (1930-31).

Des de la segona meitat de 1928 es va fer evident l'esgotament de la Dictadura i, sobretot, la seva incapacitat per dissenyar un nou sistema polític, fet que determinà una pèrdua creixent de popularitat. Finalment, el gener de 1930, Primo de Rivera presentà la dimissió al rei i s'exilià a París, on morí al cap de poc.

Entre gener de 1930 i abril de 1931 s'estengué dirigit pels governs del general Berenguer i l'almirall Aznar.

1r. El govern del general Dámaso Berenguer (gener 1930-febrer 1931), intentà retornar a la normalitat constitucional de 1876 i inicià una liberalització de la vida política. Aviat, però, es va veure que era molt difícil tornar al sistema de la Restauració, que estava força desprestigiat. El republicanisme esdevingué aleshores l'alternativa principal al fracàs de la monarquia alfonsina. L'agost de 1930 fou signat el **Pacte de Sant Sebastià**, mitjançant el qual diversos grups republicans formaren un comitè revolucionari presidit per Alcalá Zamora que prepararia el canvi de règim mitjançant un alçament militar amb suport civil. Aquest pacte fou signat també per diversos grups catalanistes, perquè contemplava la necessitat de donar una solució a la

qüestió nacional catalana (reconeixement del dret de Catalunya a l'autonomia). Dos mesos més tard el PSOE i l'UGT s'incorporaren al Pacte. El desembre de 1930 tingué lloc un alçament republicà, que fracassà per complet. A Jaca (Aragó) els capitans Fermín Galán i García Hernández foren afusellats i a Madrid els dirigents republicans foren detinguts.

2n. El govern de l'almirall Aznar (febrer-abril 1931), convocà eleccions municipals per al 12 d'abril de 1931. Tot i que teòricament en aquestes eleccions únicament es decidien els batles i regidors dels municipis, els grups republicans les plantejaren com si fossin un plebiscit per decidir la forma d'Estat (Monarquia o República). Els resultats electorals foren favorables als monàrquics (que obtingueren uns 22.000 regidors front a uns 8.000 republicans), però a les principals ciutats del país guanyaren clarament els republicans. Atès que el caciquisme imperant a les zones rurals determinava que els resultats no es consideressin representatius de l'autèntica voluntat popular, els resultats foren valorats com a un èxit dels republicans. El 13 d'abril, amplis sectors de la població es llançaren al carrer per celebrar la victòria republicana i exigiren la proclamació de la República. **Com a conseqüència, el rei abdica i el 14 d'abril fou proclamada la Segona República.**

Per tal de poder vaolar la significació del èxit republicà s'ha de tenir en compte que la societat espanyola es troba en ple canvi i modernització.

- **A l'any 1930** el percentatge de la **població activa agrària** era ja inferior a la meitat.
- Es va donar un **descens de la mortalitat infantil y en la natalitat** i un **increment de la població urbana**, perceptible en el desenvolupament de les grans capitals.
- **Descendí l'analfabetisme** per baix el 50% i va créixer el proletariat urbà principalment a Madrid i Barcelona.

Apèndix. Resposta de la intel·lectualitat.

Davant d'aquesta situació, sorgeix el **regeneracionisme**, corrent de pensament que intentava impulsar la vida política i econòmica, trencant amb el sistema caciquil de la Restauració. Dins aquest corrent, s'integraren intel·lectuals, comerciants, industrials i polítics, els quals consideraven que el sistema polític espanyol havia arribat, sobretot després del desastre del 98, a un grau intolerable de degeneració, i que per tant calia una renovació per acabar amb l'endarreriment econòmic, polític, social i cultural del país. Dins el regeneracionisme, hi ha un sector institucional, sorgit del mateix règim, que impulsen dirigents dels partits dinàstics com Silvela, Maura o Canalejas, i un sector impulsat per republicans i socialistes, que propugnava la substitució del sistema [Un dels principals representants del regeneracionisme fou Joaquín Costa, autor d'obres com *Colectivismo agrario* i *Oligarquía y caciquismo*. Costa considerava que el caciquisme era la principal causa de l'estancament econòmic i l'endarreriment de l'Estat, i proposava com a solució el desenvolupament de l'educació, l'europeïtzació, l'autonomia local, i la política hidràulica i forestal. Costa intentà articular un nou moviment polític entorn de la Unió Nacional de Productors i cercar un enteniment entre patrons i obrers, mitjançant una reforma social que evités la revolució. Aquestes idees es relacionaven directament amb el **krausisme**, moviment filosòfic difós a Espanya per Francisco Giner de los Ríos. Giner impulsà la Institució Lliure d'Ensenyament, entitat que volia presentar una alternativa al sistema educatiu tradicional, bàsicament memorista i poc crític, amb una formació integral de l'home basada en la tolerància i la llibertat de consciència, amb un més gran contacte entre alumne i professor, i amb activitats físiques, excursions, etc. Impulsà entitats com el Museu Pedagògic i la Residència d'Estudiants. Una bona part de la intel·lectualitat espanyola del primer terç del segle XX s'educà a través d'aquesta